

УДК 631.115.11:330.341.2 (477)

JEL Classification: L22; L25; L26

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202104095>

*О. Г. ШПИКУЛЯК, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
О. В. АЛЕКСЄЄВА, аспірантка**

Розвиток фермерських господарств в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення¹

Мета статті – здійснити економічний та інституційний аналіз розвитку фермерських господарств й означити перспективи посилення ролі цієї форми господарювання в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення в аграрному виробництві.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано низку загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: системно-структурний аналіз і синтез як основний методологічний інструмент (для аналізу розвитку та ефективності функціонування фермерських господарств у контексті оцінок результативності зайнятості); монографічний (при визначенні сутності й здійсненні методичної оцінки пріоритетності ролі фермерських господарств як перспективних для забезпечення соціально-економічного розвитку територій); екстраполяції (при обґрунтуванні перспективних стратегічних пріоритетів розвитку сімейного фермерства як підприємницької підсистеми забезпечення можливостей вирішення завдань досягнення сталого розвитку сільських територій та зайнятості сільського населення).

Результати дослідження. Окреслено методологічний контекст і здійснено емпіричні оцінки ролі й тенденцій розвитку фермерських господарств в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення. Визначено специфіку характеризувannya значимості фермерських господарств як суб'єктів підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що мають особливе соціально-економічне значення у статусі реалізації функцій інституту праці при забезпеченні її продуктивності та ефективності. Здійснено порівняльну оцінку ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств за продуктовим підходом у форматі оцінок прибутковості. Охарактеризовано концепт перспективної значимості сімейних фермерських господарств у механізмі їх інституціоналізації в ринковий механізм сільськогосподарської зайнятості.

Елементи наукової новизни. Доведено, що в Україні фермерські господарства, зокрема сімейні ферми, набувають виключно важливого значення у вирішенні проблем сільської зайнятості, здатні до реалізації програм масового розвитку аграрного підприємництва, а також сприятимуть сталому розвитку територій. Встановлено, що фермерське господарювання набуває поступово переважаючої над іншими формами господарювання ефективності, що пов'язано з мотивацією праці на основі сімейної зайнятості, персоніфікації результатів від зайнятості у власному господарстві. Концептуалізовано теоретико-методичні припущення й ідентифіковано практичні оцінки виключної значимості реалізації пріоритету системної підтримки розвитку сімейного фермерства на селі в рамках реалізації глобального тренду сприяння сталому розвитку, як пріоритетної моделі підприємницької зайнятості, механізму підвищення добробуту населення.

Практична значущість. Методично обґрунтовано і концептуалізовано визначення ролі фермерських господарств, сімейних ферм в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення з проєкцією на досягнення критеріїв сталості розвитку аграрного сектору й територій. Табл.: 4. Бібліогр.: 50.

Ключові слова: фермерські господарства; зайнятість; підприємництво; соціально-економічна ефективність; сімейні ферми; аграрний сектор; сільські території.

Шпикуляк Олександр Григорович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, учений секретар, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

© О. Г. Шпикуляк, О. В. Алексєєва, 2021

* Науковий керівник – О. Г. Шпикуляк, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН.

¹ У статті представлені результати дослідження, отримані у процесі виконання НДР Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» «Забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств на засадах соціально-економічної інклюзивності та сталості» НДР 012U108397 на 2021 – 2023 рр.

Постановка проблеми. Реалізуючи мотивації задоволення потреб, формування соціально-економічного добробуту, суспільство, групи індивідів, господарські та інші організації, а також окремі особи апелюють до ефективності інституту праці. Першочергово, за цільовим ефектом досягнення, диспозиція цього інституту в ринковій економічній системі проєктується на забезпечення зайнятості населення. Проблема багатопланова, проте креативним за напрямками формування знаннєвої конструкції видається галузевий аспект пізнання, зокрема стосовно аграрного сектору. Варто відзначити, що формування організаційно-економічних можливостей для забезпечення аграрної зайнятості становить актуальну для України науково-практичну проблему організаційного, економічного, управлінського, соціального, природоохоронного характеру. Функціональна спроможність її вирішення переважно належить до сфери розвитку форм господарювання, серед яких суб'єкти фермерського типу.

Пріоритетність такого ракурсу позиціонування проблеми полягає у тому, що: фермерські господарства в Україні за відповідної політики підтримки формування соціального капіталу, відновлення інституційної пам'яті у селянина-власника поступово набудуть стійкого розвитку; вітчизняний аграрний сектор потребує ефективної інституціоналізації фермерського руху для збереження села як особливого середовища життя і господарювання. З погляду ринкової мобільності фермерські господарства відзначаються перспективними в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення в умовах запровадження і становлення ринку земель сільськогосподарського призначення. Вважаємо, що зазначений концепт і пріоритети емпіричних оцінок проблеми зайнятості населення становлять науковий інтерес, доречні для залучення до дискурсу. Актуальним є розкриття тенденцій розвитку фермерських господарств з кількох позицій: аналізу галузевої продуктивності праці; характеризування системи інституційного забезпечення; розміру підприємств та ефективності кадрового потенціалу; оцінювання ефективності підприємницьких систем, спеціалізації та прибутковості

виробництв; вироблення концепту шляхів посилення їх ролі в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розроблення проблеми розвитку фермерських господарств, дослідницьке оцінювання інституційної та економічної динаміки їх функціонування дотично до організаційно-економічного забезпечення зайнятості населення та є багатоплановим за реалізацією гіпотез. Проте методологічний конструктив у мотиваціях дослідження заявленої проблеми має глобальний контекст, адже фермерські господарства визнані чинником реалізації Цілей сталого розвитку на період до 2030 року, а поточне десятиліття - 2019-2028 роки оголошено ООН Десятиліттям сімейних фермерських господарств [1; 30, с. 5].

Публікаційна активність з оприлюднення результатів наукового дискурсу щодо змісту визначеної нами важливої проблеми, яку вважаємо всеохопно у знаннєвому обґрунтуванні концепцій розвитку аграрного сектору, сільських територій, надзвичайно висока. Результати дослідження зайнятості, у тому числі її організаційно-економічного забезпечення за рахунок становлення фермерських господарств, знайшли відображення у працях вітчизняних та іноземних науковців, а пропозиції шляхів вирішення проблем - у публікаціях рекомендаційного спрямування [1-50]. Відповідно, відзначаючи теоретико-методичну цінність поширення здобутого знання, наголошуємо на його структуризації за науковими інтересами дослідників.

Логічно до зазначеного конструкту ідентифікації секторів дискусії виділяємо позиціоновані науковцями напрацювання, зокрема:

- концепти і методологічні оцінки перспектив фермерських господарств у соціально-економічній системі розвитку сільських територій, інституційному механізмі функціонування аграрного сектору - праці І. Беззуб [2]; Ю. Лупенка [11, 29, 30, 32], М. Маліка [18], В. Месель-Веселяка [22], Л. Молдаван [25], А. Гуторова [42] та інші розробки [26];
- визначення засад і механізмів формування доходів та зайнятості населення - В. Дієспєрова [8, 9], М. Нижнього [28], П. Саблука [40], К. Якуби [50], В. Рябоконея

[39], Ю. Лупенка [15-17], С. Харчук [43], О. Большой [4];

- організаційно-економічного механізму фермерського господарювання щодо поділу праці, продуктивності зайнятості - виокремлюємо напрацювання Х. Бергмана [3], О. Бугуцького [5], І. Крилової [13], Г. Купалової [14];

- організаційні моделі інституційного упорядкування реалізації статусів фермерських господарств - праці М. Маліка [19, 21, 46, 47], Р. Корінця [12], дослідження за участі одного з авторів цієї статті [11, 18, 19, 21, 29, 30, 32, 47];

- дослідження чинників формування кадрового потенціалу, мотивації господарської, трудової та підприємницької діяльності, зокрема і фермерських господарств - імplementовано у працях М. Маліка [20], А. Нестерович [27], Л. Романової [38], Л. Червінської [44], а також автора статті [45-48];

- визначення перспективних секторів, ринкових ніш фермерських господарств у організаційно-економічному забезпеченні підприємництва - розробках Т. Мірзоевої [24], І. Осадчук [31];

- чільного формування ресурсного, інституційно-правового та методичного забезпечення розвитку фермерських господарств, що відображено в нормативно-методичних джерелах [7, 10, 23, 33-37, 41, 49].

Проте дослідження зазначених проблем потребують поглиблення. Зокрема, зважаючи на відносну інституційну новизну традицій фермерства, кваліфікації статусів сімейних фермерських господарств в Україні, на нашу думку, недостатньо реалізованими є напрацювання з таких питань: ідентифікація їх ролі як підприємницьких формувань в організаційно-економічному забезпеченні розвитку зайнятості населення; концептуалізація перспектив фермерства в реалізації потенціалу створення додаткових робочих місць; обґрунтування ролі фермерського сектору у формуванні соціально-економічної

моделі сільських територій на засадах сталого розвитку.

Мета статті - здійснити економічний та інституційний аналіз розвитку фермерських господарств й означити перспективи посилення ролі цієї форми господарювання в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення в аграрному виробництві.

Виклад основних результатів дослідження. Розвитку фермерських господарств в умовах України притаманна певна специфіка й особлива інституційна динаміка, що зумовлено особливим місцем їх в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення. Фермерські господарства, особливо сімейні, розглядаємо у статусі суб'єкта господарювання і робочого місця, що створюється фермером автоматично при заснуванні ферми, адже даний тип господарств передбачає обов'язкову зайнятість власника (засновника). Зокрема, у європейських державах такі суб'єкти аграрних правовідносин відіграють важливу соціально-економічну та культурну роль, виступаючи носіями сільського способу життя. В Україні сільськогосподарська зайнятість посідає особливе місце за оцінками значимості, внеску у формування доходів економіки (табл. 1), що порівняно з іншими державами має суттєві відмінності. За висновком з аналізу досліджень інших авторів [3, 23] можна стверджувати, що у країнах Європейського Союзу на відміну від України фермерство має довготривалі традиції розвитку, забезпечуючи зайнятість населення підприємницькою і трудовою діяльністю. Цей факт пов'язуємо загалом із транзитивними структурними змінами, які відбуваються у підприємницькому середовищі, й зокрема із запровадженням ринку земель сільськогосподарського призначення, що ставить питання фермерства очільно на порядку денному щодо посилення його ролі в соціально-економічному розвитку сільських територій.

1. Структура економіки і продуктивність сільського господарства України та зіставних за розмірами країн ЄС

Україна	Франція	Німеччина	Польща	Іспанія
Площа території, кв. км				
603700	551500	357340	312888	505992
Площа орних земель, % від загальної площі				
56,1	33,5	34,1	36,5	25,1
Чисельність населення, млн осіб - 2017 р.				
44,2	65,0	82,1	38,2	46,4

Валовий внутрішній продукт, млрд дол. США - 2017 р.				
112	2293	3693	526	1314
Частка сільського господарства у ВВП, %				
10,0	2,0	1,0	3,0	3,0
Зайнятість у сільському господарстві, %				
15,3	2,6	1,3	10,1	4,3

Джерело: Дані 2017 року - сформовано на основі [23].

Організаційну складову інституційного механізму аграрного підприємництва становлять підприємства різних організаційно-

правових форм (табл. 2), діяльність яких регламентована інституційними нормами законодавства.

2. Характеристики розміру підприємств та ефективності кадрового забезпечення в сільському господарстві України

Показники	Роки					Зміни: VS / попередній рік					
						%			+, -		
	2015	2016	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Усього підприємств, од. - на 1 листопада	45379	47697	45558	49208	48504	95,5	108,0	98,6	-2139,0	3650,0	-704,0
у т.ч. фермерські господарства	32303	33682	34137	33164	32452	101,4	97,1	97,9	455,0	-973,0	-712,0
Площа сільськогосподарських угідь, млн га	19,9	19,8	20,0	20,0	20,1	101,0	100,0	100,5	0,2	0	0,1
у т.ч. фермерські господарства	4,3	4,4	4,6	4,7	4,7	104,5	102,2	100,0	0,2	0,1	0
Кількість найманих працівників, тис. осіб	500,9	513,2	489,2	479,8	461,5	95,3	98,1	96,2	-24,0	-9,4	-18,3
У середньому на 1 підприємство, осіб	11,0	10,8	10,7	9,8	9,5	99,8	90,8	97,6	0,0	-1,0	-0,2

Джерело: Сільське господарство України 2019. Стат. зб. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf.

Вважаємо, що перспективна модель забезпечення зайнятості доцільна для реалізації через активний розвиток сімейних фермерських господарств. У національному законодавстві їхній правовий статус визначений Законом України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. [37] та Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств» від 10.07.2018 р. [34]. Варто зазначити, що інституційним стартом офіційного впровадження сімейного фермерства в Україні став 2016 рік, а саме прийняття Верховною Радою змін до Закону України «Про фермерське господарство» [33] щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств». Цей документ є базовим для розвитку сімейних ферм, оскільки його норми визначають інституційні рамки і форми, а також організа-

ційно-правові статуси останніх як суб'єктів ринку, механізм організаційно-економічної легалізації невеликих (площею від 2 до 20 га) селянських господарств у системі аграрного ринку [33]. У перспективі, за розрахунками науковців Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», до 2030 року близько 300 тис. ОСГ і майже 5 тис. фермерських господарств можуть легалізуватися в ринковий механізм господарювання у статусі сімейного фермерського господарства [21].

Деякі автори цілком слушно пов'язують розвиток сімейних фермерських господарств із перспективами сталості, зокрема з огляду на зарубіжний досвід, наприклад: «... підтримка розвитку ферм сімейного типу та екологізація виробництва відкрили нову перспективу для сталого розвитку депресивних сільських територій ЄС» [10, с. 10], щодо України, то розвиток сімейного фермерства - однозначна перспектива для

сталості сільських територій. Цей досвід, а саме інституційну пам'ять, цілком слушно застосовувати адаптивно для інституціоналізації перспективного розвитку сімейних фермерських господарств.

З позиції інтерпретації ролі фермерських господарств у формуванні організаційно-економічних умов зайнятості населення погоджуємося з думкою вітчизняних дослідників [42] про те, що: «У процесі аграрної реформи в Україні, метою якої було становлення селянина як повноправного власника й користува-

ча землі, значного поширення набули фермерські господарства» [42, с. 5]. Зокрема, тут йде мова про характер вланості на землю, що виступає мотивуючим чинником сприяння до зайнятості фермерською працею, а значить і безпосередньо трудовою діяльністю на виробництві, адже у фермерських господарствах, у сімейних фермах власність на активи й зайнятість наслідують практичну тотожність. Відповідно репрезентативними є емпіричні оцінки зв'язку зайнятості з ефективністю господарювання (табл. 3, 4).

3. Ефективність виробництва продукції за показниками рентабельності продукції в підприємствах і фермерських господарствах України

Сільськогосподарські підприємства					Види продукції	Фермерські господарства				
Рівень рентабельності, %						Рівень рентабельності, %				
2015	2016	2017	2018	2019		2015	2016	2017	2018	2019
42,6	37,8	25,0	24,7	11,8	Культури зернові та зернобобові	38,6	38,0	27,9	26,1	14,5
78,4	61,9	41,3	32,5	23,5	Соняшник	71,5	64,4	41,2	30,3	24,7
27,7	24,6	12,4	-11,4	-15,4	Буряки цукрові фабричні	16,1	32,7	20,0	-2,2	-4,8
32,0	15,3	9,9	13,3	2,8	Культури овочеві	43,8	21,2	19,5	7,6	17,8
24,6	0,6	10,0	6,8	15,4	Картопля	21,5	13,0	28,9	28,0	50,3
58,3	25,0	35,4	6,4	6,2	Культури плодові та ягідні	66,2	47,5	36,1	22,6	38,6
92,9	71,4	51,6	22,6	-7,2	Виноград	38,2	61,7	51,3	17,8	0,9
12,7	18,6	26,9	16,1	20,6	Молоко	20,5	23,3	25,9	18,0	20,1
-16,9	-23,2	3,4	-17,7	-27,1	Велика рогата худоба на м'ясо	3,3	-0,1	-2,1	-6,4	-14,6
12,6	-4,1	3,5	6,9	4,7	Свині на м'ясо	2,4	-1,2	-6,7	1,1	1,4
-26,6	-31,5	-39,6	-16,6	-39,7	Вівці та кози на м'ясо	-2,9	6,0	-15,1	-3,7	-32,5
-5,4	3,4	7,0	5,7	-3,7	Птиця на м'ясо	10,2	2,3	3,5	6,8	13,2
60,9	0,5	-9,0	5,4	-23,5	Яйця птиці свійської	14,1	9,3	-9,8

Джерело: Сільське господарство України 2019. Стат. зб. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf.

В аграрному підприємстві, особливо у розвитку фермерських господарств, виділяємо напрями спеціалізації, що з точки зору порівняльних оцінок ефективності наведено у табл. 3. Спеціалізація структурно визначає статуси, характер, обсяги зайнятості населення, що у кінцевому вимірі вибудовує спроможність доступу до робочого місця. Тим самим для активізації зайнятості слід впроваджувати інституційну підтримку розвитку нішевого, а також ексклюзивного фермерства, як сектору формування ефективної зайнятості.

Важливо наголосити на значимості безпосередньо мотивації зайнятості. Дослідниками [27] встановлено, що в Україні практично в 70% сільськогосподарських підприємств здебільшого використовують матеріальні методи мотивації праці, натомість нематеріальні - лише у 20,8% досліджуваних суб'єктів господарювання. У кожному десятому обстеженому підприємстві не використовують жодних методів мотивації працівників [27, с. 69].

**4. Групування видів продукції за категоріями «збиткові - прибуткові»
в підприємствах і фермерських господарствах України**

Сільськогосподарські підприємства		Фермерські господарства	
Прибуткові види продукції - за рівнем рентабельності, %	Збиткові види продукції - за рівнем рентабельності, %	Прибуткові види продукції - за рівнем рентабельності, %	Збиткові види продукції - за рівнем рентабельності, %
2017 рік			
Культури зернові та зернобобові; Соняшник; Буряки цукрові фабричні; Культури овочеві; Картопля; Культури плодові та ягідні; Виноград; Молоко; Велика рогата худоба на м'ясо; Свині на м'ясо; Птиця на м'ясо	Вівці та кози на м'ясо; Яйця птиці свійської	Культури зернові та зернобобові; Соняшник; Буряки цукрові фабричні; Культури овочеві; Картопля; Культури плодові та ягідні; Виноград; Молоко; Птиця на м'ясо; Яйця птиці свійської	Велика рогата худоба на м'ясо; Свині на м'ясо; Вівці та кози на м'ясо
2018 рік			
Культури зернові та зернобобові; Соняшник; Культури овочеві; Картопля; Культури плодові та ягідні; Виноград; Молоко; Свині на м'ясо; Птиця на м'ясо; Яйця птиці свійської	Буряки цукрові фабричні; Велика рогата худоба на м'ясо; Вівці та кози на м'ясо	Культури зернові та зернобобові; Соняшник; Буряки цукрові фабричні; Культури овочеві; Картопля; Культури плодові та ягідні; Виноград; Молоко; худоба на м'ясо; Свині на м'ясо; Птиця на м'ясо; Яйця птиці свійської	Буряки цукрові фабричні; Велика рогата худоба на м'ясо; Вівці та кози на м'ясо
2019 рік			
Культури зернові та зернобобові; Соняшник; Культури овочеві; Картопля; Культури плодові та ягідні; Молоко; Свині на м'ясо	Буряки цукрові фабричні; Виноград; Велика рогата худоба на м'ясо; Вівці та кози на м'ясо; Птиця на м'ясо; Яйця птиці свійської	Культури зернові та зернобобові; Соняшник; Культури овочеві; Картопля; Культури плодові та ягідні; Виноград; Молоко; Свині на м'ясо; Птиця на м'ясо	Буряки цукрові фабричні; Велика рогата худоба на м'ясо; Вівці та кози на м'ясо; Яйця птиці свійської

Джерело: Сільське господарство України 2019. Стат. зб. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf.

Сімейне господарювання підприємницького спрямування є значимим у забезпеченні зайнятості сільськогосподарською діяльністю. Наприклад, у розвитку сімейних фермерських господарств в Україні на сьогодні найбільш поширеними є молочні ферми, що вказує на характеристики спеціалізації. Креативність інституційного статусу сімейного фермерського господарства щодо представлення його як ринкового суб'єкта, що означає форму господарювання і одночасно робоче місце. Заявлений контекст розуміння характеристик сімейних ферм передбачає: найбільшу інституційну стій-

кість, збалансованість інтересу господарювання завдяки єднанню праці та власності; особливу мотивацію до праці; специфічну сутність соціального капіталу.

Кожен із суб'єктів фермерського типу має своє особливе відношення до зайнятості. Це свого роду інституційний механізм формування організаційно-економічних умов для зайнятості населення. У фермерських господарствах, а надто в сімейних фермах, особливий характер праці пов'язаний безпосередньо із власністю на землю та інші засоби виробництва й предмети праці. Тому зайнятість у сімейному фермерстві, її

стимулювання - один із стратегічних пріоритетів формування інклюзивної економіки на селі. Зайнятість через створення сімейної ферми інституційно актуалізується через формування основ для правового визнання професії фермера, бо така можливість зайнятості актуальна й перспективна в усіх відношеннях, адже практично позиціонована як доступна для впровадження у різноаспектні сегменти ринків сільськогосподарської, агроекономічної та суміжної діяльності, наприклад «зелений» туризм тощо.

Сімейні фермерські господарства, які виробляють ексклюзивну, нетрадиційну продукцію, своєю спеціалізацією зорієнтовані на специфічні ніші ринку. Такі господарства вже наявні для національного агропродовольчого комплексу і є інноваційними в організаційному статусі. Вважаємо, що ексклюзивне фермерство - це форма креативного господарювання, що інституційно поєднана специфікою функціонування малих господарств. Тим самим відзначимо, що сімейні ферми у своєму розвитку конкурентоспроможності пріоритетно спрямовані на набуття ексклюзиву як ринкового статусу із відповідною нішею - це головний аргумент конкурентоспроможності. Наводячи приклади ексклюзивного фермерства як чинника побудови інклюзивної економіки сільських територій, зосереджуємо увагу на креативних напрямках господарської спеціалізації. Серед таких - сегмент лікарського рослинництва, про який у вітчизняній агроекономічній науці досліджень не так багато, проте вдалий науковий пошук здійснила Т. Мірзоева [24], навівши загальноекономічний контекст і заявивши кваліфікації цієї галузі щодо фермерства [24, с. 140-159] в рамках парадигми інклюзивного зростання [24, с. 140-159]. Переконаливими у плані достовірності і методологічної належності до кваліфікації організаційно-інституційних статусів сімейних фермерських господарств є позиції цієї авторки [24] про те, що: «у випадку налагодженого культивування лікарських рослин ... високий рівень трудомісткості даного процесу продукує нові робочі місця...» [24, с. 142]. Зазначене актуально відповідає можливостям створення сімейних фермерських господарств як сектору активізації зайнятості населення; «одним із очевидних шляхів вирішення проблем зайнятості на селі, а також підвищення якості його життя може бути диверсифікація сільської еконо-

міки - створення міні-ферм із вирощування та переробки лікарських рослин» [24, с. 149]. Ми підтримуємо заявлені позиції цієї дослідниці [24], адже вони відповідають критеріям удосконалення організаційно-економічного забезпечення зайнятості в аграрному підприємстві. До того ж заявленою позицією методологічно підтверджується доцільність ведення практики стимулювання розбудови ексклюзивного фермерства як форми впровадження заходів із розвитку інклюзивної економіки.

Сімейні ферми є перспективними господарськими формуваннями, в яких реалізується інституційна спроможність жити на селі та займатися агроекономічною підприємницькою діяльністю. Зазначений креатив такої перспективи відзначений на світовому рівні, адже ООН в глобальному масштабі визнала пріоритет цієї форми господарювання в рамках Десятиліття сімейних фермерських господарств [1] і він актуально реалізується через формування інституційного механізму на рівні держави в Україні.

Для організаційно-економічного стимулювання зайнятості в сімейних фермерських господарствах важливо впроваджувати організаційні інновації, серед сукупності яких слід виділити активізацію нішевих, а також ексклюзивних видів діяльності. Такі форми зайнятості вважаємо найбільш інституційно доступними для українського селянина, оскільки для розвитку сімейного фермерства є достатній земельний ресурс за умови активної позиції селян. Вважаємо, що нішеве фермерство слід інституційно стимулювати до розвитку на базі господарств населення, зокрема особистих селянських. Ефект впровадження даного заходу сприятиме зайнятості, пенсійному забезпеченню, подоланню безробіття на селі.

Знову ж таки, сімейна ферма є перспективною формою зайнятості населення, особливо відзначаємо її інституційну спроможність щодо власників земельних часток-паїв та інших ділянок, які господарюють самостійно. Інституційним пріоритетом в даному конкретному випадку постає можливість підприємницької зайнятості без створення юридичної особи. Таким чином, стимулювання розвитку сімейного фермерства у контексті розбудови державної політики одночасно означає і формування інституційного механізму стимулювання зайнятості підприємницькою діяльністю. Особливої актуальності цей

аспект набуває в умовах суспільної індивідуалізації зайнятості, локалізації інтересів селян, а також глобального тренду щодо популяризації «зеленого» курсу.

Сімейні ферми пропонують можливості нішевої зайнятості, адже це невеликі підприємства за розміром (малі й мікропідприємства), які позиціонують свою діяльність з виробництва нішевих продуктів. Сталий розвиток сільських територій досягається у тому числі за рахунок збалансованого використання ресурсів, а також інституціоналізації сімейних фермерських господарств як форми організації зайнятості населення. На сучасному етапі розвитку сільського господарства, аграрного сектору економіки України сімейне фермерське господарство виступає дієвим організаційно-інституційним чинником для реалізації підприємницької ініціативи. Сімейне фермерське господарство вважається найбільш практичною формою зайнятості населення, яка здатна забезпечити реалізацію засад соціально-економічної інклюзивності на селі.

Проте поступово, за сприятливої кон'юнктури, виникають ексклюзивні за спеціалізацією господарства, які займаються крафтовими видами діяльності, бізнесом, суміжним із традиційним сільськогосподарським, наприклад вирощуванням лікарських рослин; представлені у сфері обслуговування, «зеленому» туризмі тощо. Вважаємо, що зазначені сектори сімейного фермерства відповідають критеріям розбудови інклюзивної економіки сільських територій.

У питанні сфери сільськогосподарської зайнятості пріоритет сімейних ферм полягає не лише в економічному форматі їх значимості, а й у соціальному. Однак варто відзначити, що сімейні фермерські господарства інституційно найбільшою мірою відповідають традиції індивідуалістського характеру господарювання. Через сімейну ферму реалізується індивідуалістська форма соціального капіталу. Популяризація сімейного фермерства, зокрема державна підтримка, дасть реальну можливість конструктивно реалізувати заходи стимулювання зайнятості. Селяни, які будуть зайняті фермерським

господарюванням, стануть одним із факторів сприяння також збереженню традиційного для України способу життя. Відповідно сімейне господарювання, інституційно формалізоване у створених фермерських господарствах, виступає сферою вмотивованої сфери зайнятості селян.

Висновки. Розвиток фермерства можна опосередковано вважати дієвим інституційним стимулом зайнятості в сільськогосподарському виробництві та аграрному підприємстві. Становлення сімейного фермерства виокремлюємо як один із значимих для сучасної України організаційно-економічних, а згідно з нормами позиціонування – інституційних механізмів стимулювання зайнятості населення. Відповідно до потенційно наявних ресурсів, людського потенціалу, становлення сімейних ферм є також інклюзивною формою зайнятості селян. Сімейні ферми у своєму розвитку дозволять надати додаткові можливості для сільської зайнятості розробленням актуальних ніш за окремими видами продукції, спеціалізацією виробництва. Таким чином, перспективно доцільною видається можливість стимулювання зайнятості населення в аграрному підприємстві через розбудову інституційного механізму і безпосередньо створення сімейних ферм. Відповідно до розмірного статусу сімейних ферм як типу підприємств, для національної економіки найбільш інституційно сприйнятливими виявилися молочні сімейні ферми. Зокрема практика сучасного розвитку сільського господарства в Україні засвідчує, що за певного рівня організаційно-економічного забезпечення, інвестицій, інституційної підтримки – сімейні молочні ферми є ефективною, перспективною формою зайнятості сільського населення. Вважаємо, що роль сімейних фермерських господарств у розвитку сільських територій відповідає статусам інклюзивності, адже це, з одного боку, найбільш доступна форма організації підприємницької діяльності, а з іншого – функціональний механізм вирішення проблем зайнятості й підвищення матеріального добробуту населення.

Список бібліографічних посилань

1. United Nations Decade of Family Farms 2019-2028 (2019). Global Plan of Action. URL : <http://www.fao.org/3/ca4672ru/ca4672ru.pdf> (дата звернення: 16.01.2020).
2. Беззуб І. Перспективи розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ*. URL : http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=%20com_content&view=article&id=419:agropromislovij-sektor2&catid=8&Itemid=350.
3. Бергман Х. Разделение труда и специализация в сельском хозяйстве / Х. Бергман ; пер. с нем. Ю. И. Тимофеева и О. Г. Тропова. Москва. 1969. 296 с.
4. Большая О. В. Державне регулювання ринку праці та державна політика зайнятості в Україні. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2870/1/Bolschaja.pdf>.
5. Бузюцький О. А. Продуктивність праці в сільському господарстві. Київ : Урожай, 1970. 400 с.
6. Бузюцький Ю. О. Розвиток фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 1998. № 6. С. 25-28.
7. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 9.02.2021).
8. Дієсперов В. С. Економіка сільськогосподарської праці. Київ : ІАЕ УААН, 2004. 486 с.
9. Дієсперов В. С. Сталий сільський розвиток: проблеми становлення. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 216 с.
10. Кононенко О. М. Регулювання земельних відносин у забезпеченні сталого розвитку сільських територій : автореф. дис. канд. екон. наук. Київ, 2021. 20 с.
11. Концепція розвитку сімейних фермерських господарств на період до 2030 року: проект / Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, В. А. Мамчур, Р. Я. Корінець. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2021. 20 с.
12. Корінець Р. Я., Малік Л. М. Інституціоналізація сімейних фермерських господарств у соціально-економічне середовище. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 60-69.
13. Крылова І. Г. Шляхи підвищення зайнятості сільськогосподарського населення. *Економіка АПК*. 2006. № 2. С. 130 - 132.
14. Купалова Г. І. Ринок робочої сили в аграрному секторі економіки України (теоретичні та практичні проблеми). Київ : ІАЕ, 1995. 234 с.
15. Лупенко Ю. О. Добробут сільського населення в пореформений період. *Економіка АПК*. 2007. № 3. С. 133-137.
16. Лупенко Ю. О. Тенденції зайнятості сільського населення у постреформаційний період. *Економіка АПК*. 2005. № 12. С. 27-33.
17. Лупенко Ю. О. Сучасні тенденції доходів сільського населення. *Фінанси України*. 2006. № 5. С. 32 - 38.
18. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 11-20.
19. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Мамчур В. А. Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 72-86.
20. Малік М. Й. Мотивація виробничої діяльності в аграрній сфері економіки: методологія і організація. Київ : ІАЕ УААН, 1995. 178 с.
21. Малік М., Шпикуляк О., Мамчур В. Реалізація цілей сталого розвитку України в контексті трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. №7(26). С. 21-31. [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7\(26\)/3](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7(26)/3).
22. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток форм господарювання в аграрному виробництві : автореф. дис. д-ра екон. наук. Київ, 2005. 45 с.
23. Мир в цифрах – 2020. Карманный справочник ; пер. с англ. И. Старцева. Москва : Олимп-Бизнес, 2020. 266 с.
24. Мірзоева Т. В. Стратегічні напрями розвитку лікарського рослинництва : монографія. Київ : Компрінт, 2020. 410 с.
25. Молдаван Л. В. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 13-17.

References

1. United Nations Decade of Family Farms 2019-2028. (2019). Global Plan of Action. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/ca4672ru/ca4672ru.pdf> [In English].
2. Bezzub, I. Perspektivy rozvytku simeinykh fermerskykh gospodarstv v Ukraini [Prospects for the development of family farms in Ukraine]. Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsii NBUV. Retrieved from: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=%20com_content&view=article&id=419:agropromislovij-sektor2&catid=8&Itemid=350. [In Ukrainian].
3. Bergman, H. (1969). Razdelenie truda i specializatsiya v sel'skom hozjajstve [Division of labor and specialization in agriculture]. (Ju.I. Timofeeva, O.G. Tropova, Trans). Moskva [In Russian].
4. Bolshaia, O.V. Derzhavne rehuliuвання rynku pratsi ta derzhavna polityka zainiatosti v Ukraini [State regulation of the labor market and state employment policy in Ukraine]. Retrieved from: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2870/1/Bolschaja.pdf>. [In Ukrainian].
5. Buhutskyi, O.A. (1970). Produktivnist pratsi v silskomu hospodarstvi [Labor productivity in agriculture]. Kyiv: Urozhai. [In Ukrainian].
6. Buhutskyi, Yu.O. (1998). Rozvytok fermerskykh gospodarstv v Ukraini. [Development of farms in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 25-28 [In Ukrainian].
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
8. Diiesperov, V.S. (2004). Ekonomika silskohospodarskoi pratsi. [Economics of agricultural labor]. Kyiv: IAE UAAN [In Ukrainian].
9. Diiesperov, V.S. (2011). Stalyi sil'skyi rozvytok: problemy stanovlennia. [Sustainable rural development: problems of formation]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
10. Kononenko, O.M. (2021). Rehuliuвання zemelnykh vidnosyn u zabezpechenni staloho rozvytku sil'skykh terytorii [Regulation of land relations in ensuring sustainable development of rural areas]. Candidate's thesis. Kyiv [In Ukrainian].
11. Lupenko, Yu.O., Malik M.Yo., Shpykuliak, O.H., Mamchur V.A., Korinets R.Ya., et al. (2021). Kontseptsiiia rozvytku simeinykh fermerskykh gospodarstv na period do 2030 roku: proiekt [The concept of development of family farms for the period up to 2030: a project]. Kyiv: NNTs «IAE» [In Ukrainian].
12. Korinets, R.Ya. & Malik L.M. (2018). Instytutstionalizatsiia simeinykh fermerskykh gospodarstv u sotsialnoekonomichne seredovyshe. [Institutionalization of family farms in the socio-economic environment]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 60-69 [In Ukrainian].
13. Krylova, I.H. (2006). Shliakhy pidvyshchennia zainiatosti silskoho naselennia. [Ways to increase employment of the rural population]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 130-132 [In Ukrainian].
14. Kupalova, H.I. (1995). Rynok robochoi syly v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy (teoretychni ta praktychni problemy) [Labor market in the agricultural sector of Ukraine's economy (theoretical and practical problems)]. Kyiv : IAE [In Ukrainian].
15. Lupenko, Yu.O. (2007). Dobrobut silskoho naselennia v poreformenyi period. [Welfare of the rural population in the post-reform period.]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 133-137 [In Ukrainian].
16. Lupenko, Yu.O. (2005). Tendentsii zainiatosti silskoho naselennia u postreformatsiinyi period [Trends in rural employment in the post-reform period]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 27-33 [In Ukrainian].
17. Lupenko, Yu.O. (2006). Suchasni tendentsii dokhodiv silskoho naselennia [Current trends in rural incomes]. *Finansy Ukrainy*, 5, pp. 32-38 [In Ukrainian].
18. Malik, M.Yo. & Shpykuliak, O.H. (2018). Tendentsii i perspektivy rozvytku osobystykh selianskykh gospodarstv [Trends and prospects for the development of personal farms]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 11-20 [In Ukrainian].
19. Malik, M.Yo., Shpykuliak, O.H. & Mamchur, V.A. (2018). Instytutstionalizatsiia rozvytku simeinykh fermerskykh gospodarstv v Ukraini [Institutional formalization of the development of family farms in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 72-86 [In Ukrainian].

26. Напрями підвищення ефективності функціонування малих форм господарювання в аграрному секторі України. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/3068/> (дата звернення: 5.02.2019).
27. Нестерович А. Аналіз мотиваційного процесу у сільськогосподарських підприємствах. *Аграрна економіка*. 2015. Т. 8. № 3-4. С. 67-73
28. Методичні рекомендації по оплаті праці від валового доходу в колгоспах і радгоспах Української РСР / Нижній М. І., Поліщук М. П. та ін. Київ : Урожай, 1991. 40 с.
29. Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 212 с.
30. Організація сімейних фермерських господарств: методичні рекомендації / укладачі Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2020. 92 с.
31. Осадчук І. В., Боліла С. Ю., Кириченко Н. В. Розвиток крафтового органічного сімейного фермерства - шлях до подолання безробіття на селі. *Ефективна економіка*. 2020. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.61>.
32. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі: наук. доп. / Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Месель-Веселяк В. Я. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 114 с.
33. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 31 березня 2016 року № 1067-VIII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>.
34. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України від 10 липня 2018 року № 2497-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19#Text>.
35. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій : Розпорядження КМУ від 19.07.2017 р. № 489-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 141.
36. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації : Розпорядження КМУ від 13.09.2017 р. №664-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 190.
37. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 року № 973-IV (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>.
38. Романова Л. В. Становлення підприємництва в сільському господарстві. Київ : ІАЕ, 1997. 272 с.
39. Рябоконт В. П. Соціально-економічні проблеми зайнятості сільського населення. *Економіка АПК*. 2012. № 12. С. 95 - 99.
40. Внутрішньогосподарські організаційно-економічні механізми забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств / Саблук П. Т., Малік М. Й., Коваленко Ю. С. та ін. Київ : ННЦ ІАЕ, 2003. 204 с.
41. Сільське господарство України 2019: стат. зб. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf.
42. Управління ефективністю використання земельних ресурсів фермерських господарств: теорія та практика сталого землекористування / за заг. ред. А. О. Гуторова. Харків : Друкарня Мадрид. 2020. 224 с.
43. Харчук С. А. Зайнятості сільського населення як передумова розвитку сільських територій. Тернопіль : Крок, 2012. 167 с.
44. Червінська Л. П. Мотивація трудової діяльності в аграрній сфері : монографія. Київ : ПАРАПАН, 2003. 322 с.
45. Шпикуляк О. Г. Трудовий потенціал села та кадрове забезпечення аграрних підприємств. *Агроінком*. 2015. № 5-6. С. 63-65.
46. Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 73-82.
47. Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Становлення організаційно-економічної моделі сімейного фермерства в Україні: інституційні засади, проблеми та пріоритети. *Економіка АПК*. 2019. № 9. С. 86-98.
20. Malik, M.Yo. (1995). Motyvatsiia vyrobnychoi diialnosti v ahrarnii sferi ekonomiky: metodolohiia i orhanizatsiia [Motivation of production activity in the agrarian sphere of economy: methodology and organization]. Kyiv: IAE UAAN [In Ukrainian].
21. Malik, M., Shpykuliak, O. & Mamchur, V. (2020). Realizatsiia tsilei staloho rozvytku Ukrainy v konteksti transformatsii osobystykh selianskykh hospodarstv u simeini fermerski [Realization of the goals of sustainable development of Ukraine in the context of transformation of personal peasant farms into family farms]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i stalyy rozvytok*, 7 (26), pp. 21-31 [In Ukrainian]. [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7\(26\)/3](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7(26)/3)
22. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2005). Rozvytok form hospodariuvannia v ahrarnomu vyrobnytstvi [Development of forms of management in agricultural production]. Doctor's thesis. Kyiv [In Ukrainian].
23. Mir v cifrah - 2020. Karmannyj spravochnik [The World in Figures - 2020. Pocket Guide]. (2020). (I. Starceva, Trans). Moskva : Olimp-Biznes [In Russian].
24. Mirzoieva, T.V. (2020). Stratehichni napriamy rozvytku likarskoho roslynnytstva: monohrafiia. [Strategic directions of development of medicinal plant growing: monograph.]. Kyiv: Kompynt [In Ukrainian].
25. Moldovan, A.V. (2010). Formy hospodariuvannia v ahrarnomu sektori Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. [Forms of management in the agricultural sector of Ukraine in the context of globalization]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 13-17 [In Ukrainian].
26. Napriamy pidvyshchennia efektyvnosti funktsionuvannia malykh form hospodariuvannia v ahrarnomu sektori Ukrainy [Directions for improving the efficiency of small businesses in the agricultural sector of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/3068/> [In Ukrainian].
27. Nesterovych, A. (2015). Analiz motyvatsiinoho protsesu u silskohospodarskykh pidpriemstvakh. [Analysis of the motivational process in agricultural enterprises]. *Ahrarna ekonomika*, 8 (3-4), pp. 67-73 [In Ukrainian].
28. Nyzhnii, M.I., Polishchuk, M.P., et al. (1991). Metodichni rekomendatsii po oplati pratsi vid valovoho dokhodu v kolhospakh i radhospakh Ukrainskoi RSR [Methodical recommendations on wages from gross income in collective farms and state farms of the Ukrainian SSR]. Kyiv: Urozhai [In Ukrainian].
29. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo., Shpykuliak, O.H., et al. (2019). Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv : monohrafiia [Organizational and economic support for the development of family farms: a monograph]. Kyiv : NNTs «ІАЕ» [In Ukrainian].
30. Lupenko, Yu.O., Malik M.Yo., Shpykuliak, O.H., et al. (2020). Orhanizatsiia simeinykh fermerskykh hospodarstv: metodychni rekomendatsii. [Organization of family farms: guidelines]. Kyiv : NNTs «ІАЕ» [In Ukrainian].
31. Osadchuk, I.V., Bolila, S.Yu. & Kyrychenko, N.V. (2020). Rozvytok kraftovoho orhanichnogo simeinoho fermerstva - shliakh do podolannia bezrobittia na seli [Development of craft organic family farming - a way to overcome unemployment in rural areas]. *Efektivna ekonomika*, 4 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.61>
32. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Mesel-Veseliak, V.Ya., et al. (2019). Perspektyvni formy orhanizatsii hospodarskoi diialnosti na seli: naukova dopovid [Promising forms of economic activity in the countryside: scientific report]. Kyiv : NNTs «ІАЕ» [In Ukrainian]#
33. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro fermerske hospodarstvo» shchodo stymuliuвання stvorennia ta diialnosti simeinykh fermerskykh hospodarstv: Zakon Ukrainy vid 31 bereznia 2016 roku # 1067-VIII [On Amendments to the Law of Ukraine "On Farming" to Stimulate the Establishment and Activity of Family Farms: Law of Ukraine of March 31, 2016 No. 1067-VIII]. (2016). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067-19> [In Ukrainian].

48. Шпикуляк О. Г. Кадровий потенціал та його формування в аграрних підприємствах. *Економіка АПК*. 2004. №1. С. 155-159.

49. Щодо стану та проблем функціонування та розвитку аграрного сектору економіки України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/3272/> (дата звернення: 04.02.2019).

50. Якуба К. І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України. Теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 362 с.

34. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo stymuliuвання utvorennia ta diialnosti simeinykh fermerskykh hospodarstv: Zakon Ukrainy vid 10 lypnia 2018 roku # 2497-VIII [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Laws of Ukraine on Stimulating the Formation and Activity of Family Farms: Law of Ukraine of July 10, 2018 No. 2497-VIII]. (2018). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19#Text> [In Ukrainian].

35. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontseptsii rozvytku silskykh terytorii : rozporiadzhennia KМУ vid 19.07.2017 r. # 489-r [On approval of the action plan for the implementation of the Concept of rural development: the order of the Cabinet of Ministers of 19.07.2017 No. 489-r.]. (2017). *Uriadovyi kur'ier*, 141 [In Ukrainian].

36. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku fermerskykh hospodarstv ta silskohospodarskoi kooperatsii : rozporiadzhennia KМУ vid 13.09.2017 r. # 664-r [On approval of the Concept of development of farms and agricultural cooperation: the order of the Cabinet of Ministers of 13.09.2017 No. 664-r.]. (2017). *Uriadovyi kur'ier*, 190 [In Ukrainian].

37. Pro fermerske hospodarstvo: Zakon Ukrainy 19 chervnia 2003 roku # 973-IV (zi zminamy) [On Farming: Law of Ukraine of June 19, 2003 № 973-IV (as amended)]. (2003). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> [In Ukrainian].

38. Romanova, L.V. (1997). Stanovlennia pidpriemnytstva v silskomu hospodarstvi. [Formation of entrepreneurship in agriculture]. Kyiv: ІАЕ [In Ukrainian].

39. Riabokon, V.P. (2012). Sotsialno-ekonomichni problemy zainiatosti silskoho naselennia [Socio-economic problems of rural employment]. *Економіка АПК*, 12, pp. 95-99 [In Ukrainian].

40. Sabluk, P.T., Malik, M.Yo., Kovalenko, Yu.S., et al. (2003). Vnutrishnohospodarski orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy zabezpechennia prybutkovosti silskohospodarskykh pidpriemstv. [Internal organizational and economic mechanisms to ensure the profitability of agricultural enterprises]. Kyiv: NNTs ІАЕ [In Ukrainian].

41. Silske hospodarstvo Ukrainy 2019: stat. zbirnyk. [Agriculture of Ukraine 2019: stat. collection]. (2019). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf [In Ukrainian].

42. Hutorov, A.O., et al. (2020). Upravlinnia efektyvnistiu vykorystannia zemelnykh resursiv fermerskykh hospodarstv: teoriia ta praktyka staloho zemlekorystuvannia [Management of land use efficiency: the theory and practice of sustainable land use]. Kharkiv : Drukarnia Madryd [In Ukrainian].

43. Kharchuk, S.A. (2012). Zainiatist silskoho naselennia yak peredumova rozvytku silskykh terytorii [Employment of the rural population as a prerequisite for the development of rural areas]. Ternopil: Krok [In Ukrainian].

44. Chervinska, L.P. (2003). Motyvatsiia трудової діяльності в аграрній сфері: моногр. [Motivation of labor activity in the agricultural sphere: monograph]. Kyiv: PARAPAN [In Ukrainian].

45. Shpykuliak, O.H. (2015). Trudovyi potentsial sela ta kadrove zabezpechennia ahrarnykh pidpriemstv. [Labor potential of the village and staffing of agricultural enterprises]. *Ahroinkom*, 5-6, pp. 63-65 [In Ukrainian].

46. Shpykuliak, O.H. & Malik, M.Yo. (2019). Instytutsionalnyi analiz rozvytku pidpriemnytstva v ahrarnomu sektori ekonomiky: metodychnyi aspekt. [Institutional analysis of business development in the agricultural sector of the economy: methodological aspect]. *Економіка АПК*, 6, pp. 73-82 [In Ukrainian].

47. Shpykuliak, O.H. & Malik, M.Yo. (2019). Stanovlennia orhanizatsiino-ekonomichnoi modeli simeinoho fermerstva v Ukraini: instytutsiini zasady, problemy ta priorytety [Formation of organizational and economic model of family farming in Ukraine: institutional principles, problems and priorities]. *Економіка АПК*, 9, pp. 86-98 [In Ukrainian].

48. Shpykuliak, O.H. (2004). Kadrovyi potentsial ta yoho formuvannia v ahrarnykh pidpriemstvakh. [Personnel potential and its formation in agricultural enterprises]. *Економіка АПК*, 1, pp. 155 - 159 [In Ukrainian].

49. Shchodo stanu ta problem funktsionuvannya ta rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Regarding the state and problems of functioning and development of the agricultural sector of the economy of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/3272/> [In Ukrainian].

50. Yakuba, K.I. (2007). Zhyttievyi i trudoviy potentsial silskoho naselennia Ukrainy. Teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia [Living and labor potential of the rural population of Ukraine. Theory, methodology, practice: monograph]. Kyiv : NNTs IAE [In Ukrainian].

Shpykuliak O. H., Aliksieieva O. V. Development of farms in the organizational and economic support of employment of the population

The purpose of the article is to carry out the economic and institutional analysis of development of farms and to define prospects of strengthening of a role of this form of managing in organizational and economic maintenance of employment of the population in agricultural production.

Research methods. In the process of research a number of general scientific and special methods were used, in particular: system-structural analysis and synthesis as the main methodological tool (for analysis of development and efficiency of farms in the context of employment performance evaluations); monographic (in determining the nature and methodological assessment of the priority of the role of farms as promising to ensure the socio-economic development of the territories); extrapolation (when substantiating the promising strategic priorities for the development of family farming as an entrepreneurial subsystem to ensure opportunities to solve problems of sustainable development of rural areas and employment of the rural population).

Research results. The methodological context is outlined and empirical assessments of the role and trends in the development of farms in the organizational and economic support of employment are made. The specifics of characterizing the importance of farms as subjects of entrepreneurial activity in the agricultural sector of the economy, which have a special socio-economic significance in the status of implementation of the functions of the labor institution while ensuring its productivity and efficiency. A comparative assessment of the efficiency of production activities of agricultural enterprises and farms according to the product approach in the format of profitability estimates. The concept of perspective significance of family farms in the mechanism of their institutionalization into the market mechanism of agricultural employment is characterized.

Scientific novelty. It is proved that in Ukraine farms, in particular family farms are extremely important in solving the problems of rural activity, are able to implement programs of mass development of agricultural employment, as well as contribute to the sustainable development of territories. It is established that farming gradually acquires efficiency that prevails over other forms of management, which is associated with the motivation of work on the basis of family employment, the personification of the results of employment on one's own farm. Theoretical and methodological assumptions are conceptualized and practical assessments of the exceptional importance of the priority of systemic support for the development of family farming in rural areas within the implementation of the global trend of promoting sustainable development as a priority model of entrepreneurial employment, a mechanism to improve welfare.

Practical significance. The definition of the role of farms and family farms in the organizational and economic provision of employment of the population with a projection on the achievement of criteria for the sustainability of the development of the agricultural sector and territories is methodologically substantiated and conceptualized. *Tabl.: 4. Refs.: 50.*

Keywords: farms; employment; entrepreneurship; socio-economic efficiency; family farms; agricultural sector; rural areas.

Shpykuliak Oleksandr Hryhorovych – doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS, academic secretary, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)
E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Aliksieieva Olha Viktorivna – post-graduate student of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: olga_aliksieieva@ukr.net

Шпикуляк А. Г., Алексеева О. В. Развитие фермерских хозяйств в организационно-экономическом обеспечении занятости населения

Цель статьи – осуществить экономический и институциональный анализ развития фермерских хозяйств и обозначить перспективы усиления роли этой формы хозяйствования в организационно-экономическом обеспечении занятости населения в аграрном производстве.

Методика исследования. В процессе исследования использован ряд общенаучных и специальных методов, в частности: системно-структурный анализ и синтез как основной методологический инструмент (для анализа развития и эффективности функционирования фермерских хозяйств в контексте оценок результативности занятости); монографический (при определении сущности и осуществлении методической оценки приоритетности роли фермерских хозяйств как перспективных для обеспечения социально-экономического развития территорий хозяйственных формирований); экстраполяции (при обосновании перспективных стратегических приоритетов развития семейного фермерства как предпринимательской подсистемы обеспечения возможностей решения задач достижения устойчивого развития сельских территорий и занятости сельского населения).

Результаты исследования. Определены методологический контекст и осуществлены эмпирические оценки роли и тенденций развития фермерских хозяйств в организационно-экономическом обеспечении занятости населения. Определена специфика характеризации значимости фермерских хозяйств как субъектов предпринимательской деятельности в аграрном секторе экономики, имеющих особое социально-экономическое значение в статусе реализации функций института труда при обеспечении ее производительности и эффективности. Осуществлена сравнительная оценка эффективности производственной деятельности сельскохозяйственных предприятий и фермерских хозяйств по продуктовому подходу в формате оценок прибыльности. Охарактеризован концепт перспективной значимости семейных фермерских хозяйств в механизме их институционализации в рыночный механизм сельскохозяйственной занятости.

Элементы научной новизны. Доказано, что в Украине фермерские хозяйства, в частности семейные фермы, приобретают исключительно важное значение в решении проблем сельской деятельности, способные к реализации программ

массового развития аграрного предпринимательства, а также способствовать устойчивому развитию территорий. Установлено, что фермерские хозяйства приобретает постепенно преобладающей над другими формами хозяйствования эффективностью, что связано с мотивацией труда на основе семейной занятости, персонализацией результатов занятости в собственном хозяйстве. Концептуализовано теоретико-методические предположения и идентифицированы практические оценки исключительной значимости реализации приоритета системной поддержки развития семейного фермерства на селе в рамках реализации глобального тренда содействие устойчивому развитию, как приоритетной модели предпринимательской занятости, механизма повышения благосостояния населения.

Практическая значимость. Методически обоснованно и концептуализовано определение роли фермерских хозяйств, семейных ферм в организационно-экономическом обеспечении занятости населения с проекции на достижение критериев устойчивости развития аграрного сектора и территорий. Табл.: 4. Библиогр.: 50.

Ключевые слова: фермерские хозяйства; занятость; предпринимательство; социально-экономическая эффективность; семейные фермы; аграрный сектор; сельские территории.

Шпикуляк Александр Григорьевич - доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, учёный секретарь, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Алексеева Ольга Викторовна - аспирантка отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: olga_aleksieieva@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 14.04.2021 р.

Фахове рецензування: 20.04.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Шпикуляк О. Г., Алексеева О. В. Розвиток фермерських господарств в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 95 — 107. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202104095>

Shpykuliak, O.H. & Alieksieieva, O.V. (2021). Rozvytok fermerskykh gospodarstv v orhanizatsiino-ekonomichnomu zabezpechenni zainiatosti naseleння [Development of farms in the organizational and economic support of employment of the population]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 95 — 107 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202104095>

* * *

Новини АПК

Виробництво валової продукції рослинництва у 2021 році збільшиться на 5,9 % - Юрій Лупенко

За прогнозом науковців Інституту аграрної економіки, виробництво валової продукції рослинництва у 2021 році збільшиться проти показників 2020 року на 5,9 %, поінформував директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» академік НААН **Юрій Лупенко**, презентуючи чергову розробку наукового колективу установи «Прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2021 році (березень 2021 року)».

Найбільше зростання прогнозується по продукції озимих зернових культур, обсяги виробництва яких збільшаться на 15,9 %. Також буде більше вироблено сої (+12,2 %), плодово-ягідних культур (+10,8 %), винограду (+8,5 %) та сорго (+8,1 %). Менш відчутно зросте виробництво олійних культур (+7,4 %) та ярих зернових (+3,1 %), зазначив науковець.

Водночас, поінформував він, обсяги виробництва низки видів рослинницької продукції зменшаться проти 2020 року. Зокрема, це стосується вівса (-19,5 %), рису (-8,3 %), ріпаку (-4 %), картоплі (-3,9 %) та овочів (-2 %).

Зростання врожаю озимих культур, які краще перезимували у 2020-2021 році, прогнозується за рахунок збільшення посівних площ та врожайності, по інших культурах - за рахунок підвищення врожайності, пояснив Юрій Лупенко. Що стосується зменшення виробництва, то тут здебільшого проявиться чинник зменшення посівних площ, передусім на користь озимих.

Торік обсяги виробництва продукції рослинництва зменшилися на 12,3%, передусім за рахунок озимих зернових, кукурудзи, соняшнику, сої.

Позитивні очікування щодо виробництва продукції рослинництва цього року пов'язані зі сприятливими умовами зимівлі озимих культур та запасами вологи внаслідок сніжних опадів. За відсутності різних природних аномалій протягом 2021 року є всі підстави для нарощування загальних обсягів виробництва продукції рослинництва, підсумував Юрій Лупенко.

Пресслужба ННЦ «Інститут аграрної економіки»